

מעמד הר סיני הוא אירוע תנכי מכונן ביהדות. כאן התגלה אלוהים לבני ישראל ונתן את התורה למשה שירד מההר עם עשרת הדיברות, ובמהלכו בנה העם את עגל הזהב. על פי המסורת, כולם השתתפו במעמד זה, כלומר כל הנוכחים ברגע המעמד, וגם הדורות הבאים. זה כולל אותך ואותי – כל העם מדבר בקול אחד. זהו המעמד שבסופו הפכנו לעם סגולה, או העם הנבחר. את מעמד הר סיני וקבלת התורה נוהגים לחגוג אחת לשנה **בחג השבועות – הוא חג מתן תורה.**

אין ספק כי מדובר במעמד מרגש מאוד, אם לא המרגש ביותר. מאמר זה יעסוק במיקומו ותוכנו של מעמד חשוב זה.

המאמר מוקדש לזכרו של רמי בר ז"ל. רמי נהג תמיד להגיב למאמרים אלו. בחלק מהמקרים בחר לפרסם את התגובות בפומבי, ובחלק שלח לי אישית את תגובותיו והערותיו.

בפעם האחרונה שאירח אותי בביתו שבמושב פראן, ורגע לפני שעזבתי, ציין בהתייחסו לאזור הנגב והערבה כי "אין כאן דברים מעניינים!". הדבר קומם אותי והחלטתי להראות לו עד כמה הוא טועה, ופרסמתי את המאמר בנושא **פארק תמנע סמר ועמודי עמרם.** [המאמר](#) מתחיל במשפט הבא: "אין כאן דברים מעניינים!"... **כך שח לי טייס עמית אודות הערבה.**

עם עליית המאמר שלחתי לו את הקישור ובמקביל את הסרטון על הר כרכום, וזאת מתוך כוונה לאותת לו כי אני הולך להראות לו עד כמה הוא טועה. תגובתו לסרטון היתה כדלקמן: "את רוב המקומות אני מזהה. אני לא יודע היכן זה הר האש... בהר כרכום דילגת על הניקבה בראש ההר, על המקדש שעל המצוק המערבי, ועל ציור הענק של חיה שנמצא על המשטח הכהה בחלק הצפוני של ההר. את הציור הזה רואים ברור מגובה של 1500 מעל ההר. טסתי פעמיים עם פרופ' עמנואל ענתי שחוקר את ההר... תחפש על עמנואל ענתי ועל הספר הר האלוהים (באנגלית) בגוגל, אני מניח שיש הרבה חומר. רמי".

סיכמנו שארד שוב לדרום לטוס עמו ולצלם שוב את הציור הענק, אך לאחר מספר שעות רמי הסתלק מאתנו. אדם חביב זה חסר לי.

מעמד הר סיני

התורה מצווה לזכור את מעמד הר סיני – שימו לב לצייוו ולתיאור הנורא: "רַק הַשְּׁמֵר לְךָ וְשָׁמַר נֶפְשְׁךָ מֵאֵד, פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-רָאוּ עֵינֶיךָ וּפְנֵי-סוּרוֹ מִלְּבָבְךָ, כֹּל, יְמֵי חַיֶּיךָ; וְהוֹדַעְתָּם לְבְנֶיךָ, וְלִבְנֵי בְנֶיךָ. יוֹם, אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ לְפָנַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֵב, בְּאֲמַר יְהוָה אֵלַי הִקְהַל-לִי אֶת-הָעָם, וְאֲשַׁמְעֵם אֶת-דְּבָרַי: אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לִירְאָה אֹתִי, כָּל-הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם עִיִּים עַל-הָאָדָמָה, וְאֶת-בְּנֵיהֶם, יִלְמְדוּן. וְתִקְרְבוּן וְתַעֲמְדוּן, תַּחַת הֶהָר; וְהִקְרַבְעָר בְּאֵשׁ, עַד-לֵב הַשָּׁמַיִם--חֲשֹׁךְ, עָנָן וְעָרְפֶל. וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלֵיכֶם, מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (דברים, ד', ט"ו').

הבה נסקור את אשר התרחש בימים אלו של מעמד הר סיני.

יום ראשון, א' בסיון:

בראש חודש סיון, הגיע עם ישראל אל הר סיני וחנה למרגלותיו: "וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים, וַיָּבֹאוּ מִדְּבַר סִינִי, וַיַּחֲנוּ, בְּמִדְבָּר; וַיַּחֲנוּ-שָׁם יִשְׂרָאֵל, נֶגֶד הָהָר" (שמות, י"ט, ב').

יום שני, ב' בסיון:

בהשכמת הבוקר עלה משה רבינו אל הר סיני. אמר לו הקב"ה: "וּמַשָּׁה עָלָה, אֶל-הָאֱלֹהִים; וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה, מִן-הָהָר לֵאמֹר, כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב, וְתִגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. אַתֶּם רְאִיתֶם, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם; וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל-כַּנְפֵי נְשָׁרִים, וְאָבֹא אֶתְכֶם אֵלַי. וְעַתָּה, אִם-שָׁמוּעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי, וְשָׁמַרְתֶּם, אֶת-בְּרִיתִי--וְהִיִּיתֶם לִי סֻגְלָה מִכָּל-הָעַמִּים, כִּי-לִי כָל-הָאָרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ-לִי מִמְּלַכְתַּת כְּהֵנִים, וְגוֹי קְדוֹשׁ: אֵלֶּה, הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר תְּדַבֵּר, אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות, י"ט, ג'ו').

משה רבינו מבשר לבני ישראל בשם ה' כי **עתידיים הם להיות עם סגולה**. העם הנבחר. זו ההכנה הראשונה לקראת מעמד קבלת תורה. עוד באותו יום ירד משה רבינו מהר סיני, הביא את הדברים לפני הזקנים, ולאחר מכן הציג אותם לפני העם: "ויבא משה, ויקרא לזקני העם; וישם לפניהם, את כל-הדברים האלה, אשר צוהו, יהוה. ויענו כל-העם יחדו ויאמרו, כל אשר-דבר יהוה נעשה; וישב משה את-דברי העם, אל-יהוה" (שמות, י"ט, ז'-ח').

יום שלישי, ג' בסיון:

עם עלות השחר ביום השלישי עלה משה רבינו פעם נוספת להר סיני. במעמד זה הביא משה רבינו את הסכמת בני ישראל לקבל את הברית: "וישב משה את-דברי העם, אל-יהוה" (שמות, י"ט, ח').

לאחר תשובתו מבשר הקב"ה למשה רבינו כי לנצח ימשיכו לראות בו כנביא ה': "ויאמר יהוה אל-משה, הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם-בך יאמינו לעולם; ויגד משה את-דברי העם, אל-יהוה" (שמות, י"ט, ט').

יום רביעי, ד' בסיון:

הקב"ה מצווה על משה רבינו את מצוות ההגבלה: "ויאמר יהוה אל-משה לך אל-העם, וקדשתם היום ומחר; וכבסו, שמלתם. והיו נכנים, ליום השלישי: כי ביום השלישי, ירד יהוה לעיני כל-העם--על-הר סיני. והגבלת את-העם סביב לאמר, השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו: כל-הנגע בהר, מות יומת" (שמות י"ט, י'-י"ג). משה מצדו מוסר לקב"ה את תשובתו החיובית של העם למצווה: "ויגד משה את-דברי העם, אל-יהוה" (שמות, י"ט, ט').

עוד באותו יום ירד משה רבינו וציווה על העם את מצוות הפרישה: "וירד משה מן-ההר, אל-העם; ויקדש, את-העם, וכבסו, שמלתם. ויאמר, אל-העם, היו נכנים, לשלשת ימים: אל-תגשו, אל-אשה" (שמות, י"ט, י"ד-ט"ו).

יום חמישי, ה' בסיון:

בבוקרו של היום החמישי השכים משה, **בנה את המזבח** (שימו לב לתיאור "שתים עשרה מצבה" שעוד ידובר בו בהמשך) ושלח את הבכורות כדי להעלות עולות ושלמים: "ויכתב משה, את כל-דברי יהוה, וישכם בבקר, ויבן מזבח תחת ההר; ושתים עשרה מצבה, לשנים עשר שבטי ישראל. וישלח, את-נערי בני ישראל, ויעלו, עלת; ויזבחו זבחים שלמים, ליהוה--פרים. ויקח משה חצי הדם, וישם באגנת; וחצי הדם, זרק על-המזבח. ויקח ספר הברית, ויקרא באזני העם; ויאמרו, כל אשר-דבר יהוה נעשה ונשמע. ויקח משה את-הדם, ויזרק על-העם; ויאמר, הנה דם-הברית אשר כרת יהוה עמכם, על כל-הדברים, האלה" (שמות, כ"ד, ד'-ט').

לאחר מכן קרא משה רבינו את ספר הברית באוזני העם. תגובת העם היתה: "ויען כל-העם קול אחד, ויאמרו, כל-הדברים אשר-דבר יהוה, נעשה" (שמות, כ"ד, ג').

יום שישי, ו' בסיון:

ביום שישי עם עלות השחר עלה נעורו ישראל לקול שופר חזק מאד. הקול בישר כי קרובה הופעת הקב"ה. קול השופר הלך והתחזק כל העת. ישראל עמדו באימה ובריאה, ברטט ובזיע, וההר הזדעזע ובער באש עד לב השמים. השתרר חושך, ענן וערפל הופיעו, ועשן ההר עלה כעשן הכבשן עד השמים: "ויהי קול השפף, הולך וחזק מאד; משה ידבר, והאֱלֹהִים יענו בקול. כ וירד יהוה על-הר סיני, אל-ראש ההר; ויקרא יהוה למשה אל-ראש ההר, ויעל משה" (שמות, י"ט, י"ט').

כל העולם דמם. ציפור לא צייצה ועוף לא פרח, שור לא געה ושרפים לא אמרו שירה, הים לא זע והבריות דממו. אף החמה עצרה את מהלכה. כל העולם שתק והחריש, ויצא הקול: "וידבר אֱלֹהִים, את כל-הדברים האלה לאמר. 'אנכי יהוה אֱלֹהֶיךָ'" (שמות, כ', א').

לאחר מכן הצטוו משה רבינו לעלות להר סיני כדי לקבל את הלוחות ואת התורה: "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה, עֲלֵה אֵלַי הַהָר--וְהִיא-שָׁמָּה; וְאֶתְנֶנָּה לְךָ אֶת-לַחַת הָאֲבָן, וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי, לְהוֹרֹתֶם. וַיָּקָם מֹשֶׁה, וַיהוָשֶׁעַ מִשְׁרָתוֹ; וַיַּעַל מֹשֶׁה, אֶל-הַר הָאֱלֹהִים" (שמות, כ"ד, י"ב). משה שהה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוריד את הלוחות הברית לעם ישראל.

הר סיני נקרא בספר דברים "הר חורב", ומכאן שמה האחר של ברית סיני – ברית חורב (דברים, ד', י"ד).

נואמיס על הר צוריעז

הר כרכום – האם הוא הר סיני?

ההר קנה את פרסומו בשנים האחרונות הודות לאופיו המיוחד, לעושר ממצאיו ולנופיו, ומעל לכל בשל ההצעה לזהותו כהר סיני המקראי – הר מתן תורה. בהר ריכוז חשוב ומיוחד במינו של אתרים ארכיאולוגיים ובהם שרידי מבנים, רבבות ציורי סלע וציורים אחרים, גיאולוגיים, אתרי קבורה, רגמים (טומולי), כלי צור פרהיסטוריים, אבנים טבעיות בעלות צורות דמויות אדם ואתרי פולחן מדבריים, שזמנם למן התקופה האפיפלאוליתית (אפי = אחרי, פלאו = קדום, ליתוס = אבן. אחרי תקופת האבן הקדומה, לפני כ-23,000 עד 11,700) ועד לאתרים בדווים בני ימינו. אתרים אלו שונים באופיים מהמקובל ופירושם ותיארוכם שנויים במחלוקת. הם פזורים על שטחים נרחבים ויוצרים דגמי התיישבות שונים מאלה של יישובי הקבע. פרופ' עמנואל ענתי, שהקדיש שנים רבות לחקר הר כרכום (כ-30 שנים), הוא מן המומחים הידועים בעולם לציורי הסלע (פטרוגליפים).

כאמור, אחד האירועים המכריעים בתולדות עם ישראל היה מעמד הר סיני. ברם, למרבה הפליאה, המקום לא זכה בעבר להתייחסות באשר למיקומו, ואתרו נשתכח. במקרא ובמקורות מן התקופה ההלניסטית, בכתביו של יוסף בן מתתיהו ובספרות המשנה והתלמוד אין אזכור למיקום הר סיני, או לביקור במקום. ממילא לא נוצרה כל מסורת באשר לזיהוי ההר, או עליה לרגל אליו. מקרה יוצא דופן מובא במקרא בקשר למסעו של אליהו הנביא אל הר האלוהים – חורב (מלכים א', י"ט, ח').

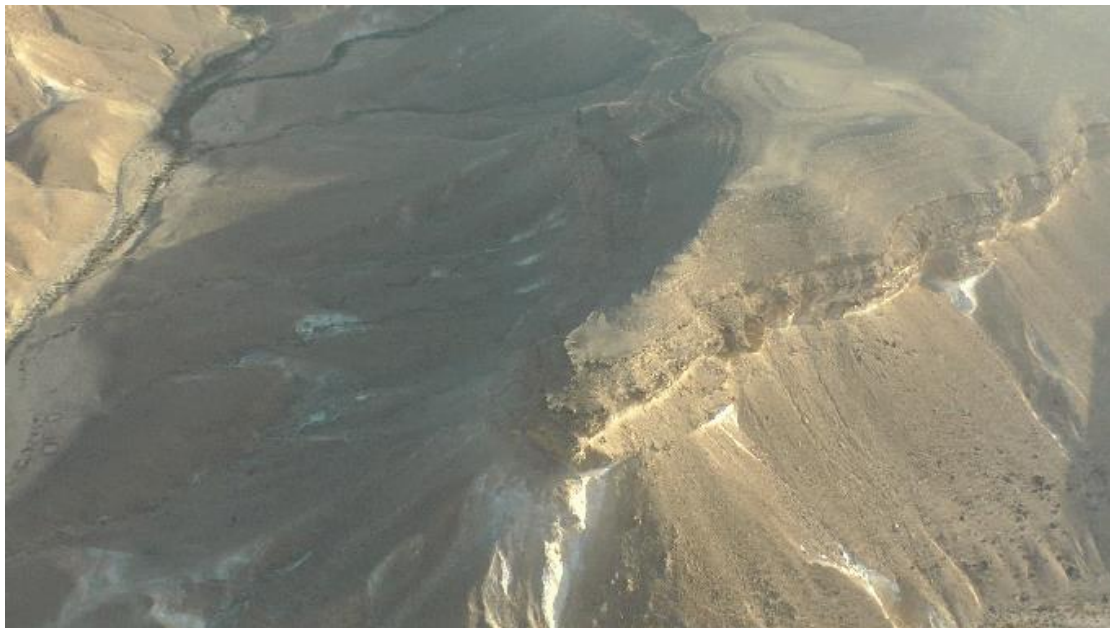
בתקופה הביזאנטית ניסו הנוצרים לזהות את הר סיני. מראשית תנועת הנצרות בסיני במאה הרביעית, ולמן בניית מנזר סנטה קתרינה במאה השישית, רווח הזיהוי בדרום סיני. החיפוש אחר הר סיני המקראי נתחדש עם ראשיתו של המחקר הארכיאולוגי והגיאוגרפי-היסטורי במאה התשיעית,

ודומה שכבר במקרא עצמו ישנה התלכדות של מסורות שונות אודות הר סיני, הנקרא גם "הר האלוהים", "הר חורב" ו"הר פארן".

הצעתו של פרופ' ענתי לזהות את הר סיני במקום בדרום סיני, כהר כרכום שבנגב, היא ניסיון אחד מני רבים לזהות את ההר. זו הצעה בעלת עניין רב, אך היא מעוררת קשיים באשר לתיארוך ההר ולמיקומו, וחוקרים רבים מסתייגים ממנה על אף הממצאים המרתקים במקום. המקרא אינו מסייע כאמור לקבוע את מקום ההר: לפי תיאוריו יהיה זה סביר לזהותו במרחק קצר מגבול מצרים, מהלך שלושה ימים. ענתי משתמש במחקריו במינוח שמקובל עליו בלבד והוא BAC: Bronze Age Complex = מערך תקופת הברונזה. הוא קובע כי יציאת מצריים היתה תהליך והתרחשה לאורך רוב האלף השלישי לפנה"ס, בתקופה המכונה במחקר בתור "הברונזה הקדומה" (2400-3200 לפנה"ס). קביעת זמנם של אירועי יציאת מצרים המקראית בטווח זמן זה יוצרת פער של כ-1500 שנה בין יציאת מצרים לבין ממצאים ארכיאולוגיים אחרים, כגון בנית העיר רעמסס או מצבת מפורסמת שבה קיים אזכור לבני ישראל (מצבת מרנפתח).

אחד הפרטים המעניינים בסיפור מעמד הר סיני הוא שהלוחות שנמסרו למשה היו כתובים. ברם, מן האלף השלישי לפנה"ס לא ידועה לנו אף כתובת במרחב של ארץ ישראל ובסביבתה, וגם באתרי הר כרכום לא נמצאו כתובות כה קדומות.

רבים מן האתרים בהר כרכום הם בעלי אופי פולחני, אך דומים להם מצויים גם במקומות אחרים במדבר, כגון בהרי אילת ובוואדי רם שבדרום ירדן. ממצאים דומים רבים נחשפו גם בידי עוזי אבנר בנגב. מכאן שהם אינם נחלת הר כרכום בלבד, והקשר שלהם למעמד הר סיני אינו מחויב המציאות. הריכוז בהר כרכום משתלב אפוא, בתופעת יישובי הרועים באזורי המדבריות בתקופות הנדונות. כך או אחרת, מחקריו המקיפים והממושכים של ענתי, והתגליות העשירות והמרשימות בהר כרכום, כמו גם נופו המרהיב, הפכוהו לאחד מאתרי הביקור המרתקים בנגב בשנים האחרונות.

מה יש על ההר ?

הר כרכום הוא במת הר נישאת המוקפת מתלולים ובעלת שתי פסגות המתנשאות מעל סביבתן. ההר מאופיין בנוף של מישורים זרועי אבנים קטנות ומצבורי אבן, ובעמקים חרוצים בנחלים ובוואדיות. הניגודים בין ההר לסביבתו יוצרים תחושה שלפנינו שני עולמות נפרדים. ציורי הסלע המצויים על ההר ובסביבתו, ואופי האתרים הארכיאולוגיים בשני האזורים שונה בתכלית. ההר משופע באתרים קדומים מהתקופה האפילאוליתית, ועל ההר מצויים אתרי פולחן רבים ובהם מזבחות, מצבות אבן

ומקדשים קטנים. בעמקים שמסביב נתגלו שרידי ישובים מתקופת הברונזה (שנת 3300 עד 1200 לפנה"ס לערך – בה התרחשה יציאת מצרים) המעידים על כך שהמקום היה מיושב על ידי קבוצות גדולות.

כבר מראשית המחקר התברר כי ההר עשיר בממצאים ארכיאולוגיים רבים ומגוונים. ככל שהתרחבו ידיעותינו הסתבר שהר כרכום נתקדש בעיני תושבי המדבר ושימש כמרכז פולחני רב חשיבות. החפירות והמחקרים הארכיאולוגיים נמצאים עדיין בעיצומם ומעלים בכל עונת חפירות תגליות מפתיעות נוספות. ב-1992 נחשף מקדש פליאוליתי בן 40 אלף שנים, שהביא למחשבות מחודשות באשר לתפקידו של ההר בתקופות קדומות. תפקידו הפולחני לא הצטמצם לתקופת הברונזה, כפי שסברו לפני כן, אלא הוא היה מקום קדוש מאז ומתמיד. מסורות בנות אלפי שנים המסתופפות סביבו, מעידות שהוא היה אחד מההרים הקדומים ביותר שנודעה להם חשיבות דתית פולחנית.

ב-1993 נתגלו מאפיינים נוספים של ההר כאשר בעזרת צילומי אוויר זוהו גיאוגליפים, כלומר ציורים העשויים מחלוקי נחל הסדורים על הקרקע ויוצרים דגמים. במשך שנים עבדו הסוקרים במקומות אלו מבלי שהיו מודעים כלל לקיומם. אחדים מהגיאוגליפים מגיעים לאורך של 30 מטרים. חלקם מהווים עיטורים גיאומטריים מופשטים, ואחרים מתארים בני אדם ובעלי חיים ההולכים על ארבע. תפקידן של דמויות אלו עדיין לוט בערפל. קיימת השערה כי הן שימשו כמנחה לישות שמימית כלשהי והוצע לראות בהן מקומות המסמלים מתחם מקודש. במקומות אחרים ניכרים סימנים שיתכן ושימשו לעריכת טקסים בעלי אופי מיתולוגי.

ממצא חשוב אחר נחשף ב-1994 כאשר במערה שעל ההר נמצאו עדויות למגורי יחיד. במקום נמצאו שרידי מדורה, שני להבי סכינים, מרית אבן, וחרסים של קנקן המתוארכים לתקופת הברונזה התיכונה (2200 לפנה"ס). המערה המסתורית היתה מאורגנת היטב והשרידים שנמצאו ליד המדורה מעידים שהמתבודד ניזון מבשר ומביצי ציפורים. משרידי המזון עולה שהוא שהה כאן סביב שנת 25 ל-2 לפנה"ס. הממצאים במערה מרמזים על אירוע דומה לזה המתואר במקרא בקשר למשה שיתכן וגם כן שהה במערה בתקופה מוקדמת יותר: "וַיבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֵבֶן, וַיַּעַל אֶל-הָהָר; וַיְהִי מִשָּׁה, בְּהָרַ, אַרְבָּעִים יוֹם, וְאַרְבָּעִים לַיְלָה" (שמות, כ"ד, י"ח).

במהלך השנים נחשפו עוד ועוד ציורי סלע בעלי הקשרים מקראיים. הם מתייחסים לאירועים שונים שיש להם מקבילות בתנ"ך כגון לוחות הברית, והחושן שהיה לכהן הגדול. בשנת 1988 נחשף טומולוס (מצבור אבנים המורם מעל קבר) בעל אופי מיוחד. לאחר שמצבור האבנים הוסר, הסתבר שהוא איננו כולל קבורה אלא מזבח ועליו מונחת אבן לבנה שעוצבה במתכוון בצורת חצי סהר. כמו כן התגלו טומולי – גלי אבנים הכוללים שרידי קבורות משניות. על קבורה משנית מסופר גם במקרא, בתקופת האבות ובימי משה: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-עֲצָמוֹת יוֹסֵף, עִמּוֹ: כִּי הִשְׁבַּע הַשָּׁבִיעַ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֵאמֹר, פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהֶעֱלִיתֶם אֶת-עֲצָמוֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם" (שמות, י"ג, י"ט). מנהג זה רווח בתקופת הברונזה.

כיום אנו יודעים על למעלה מ-1,200 אתרים. הם כוללים שרידי כפרים, אתרי חניה, מקומות פולחן, ציורי סלע, מחסות סלע ושדות קבורה. לאור הממצאים הרבים הוצע לראשונה ב-1983 לזהות את הר כרכום עם הר סיני המקראי. רוב החוקרים מסכימים כיום שלהר כרכום נודעה קדושה יוצאת דופן בתקופות הקדומות ובעיקר בתקופת הברונזה.

ההר היווה מעין "מִכָּה פֶּרַהִיסְטוֹרִית", שאליה הגיעו קבוצות רבות שחננו לרגליו. כנסיות אחדות באירופה ובצפון אמריקה אימצו את הגרסה המזהה את הר כרכום כהר סיני, והחלה תנועה של עליה לרגל להר. התגליות האחרונות מחזקות את ההשערה באשר לזיהויו של הר כרכום כהר סיני, והן גם מגלות היבטים נוספים על האופי הפולחני שרווח בהר והתרבויות השונות שראו בו מקום קדוש. המחקר נמצא עדיין בעיצומו ואין ספק שהאתר טומן בחובו הפתעות נוספות. המבקרים הרבים הפוקדים את הר כרכום, על אף הריחוק ותנאי הגישה הגרועים, הם ביטוי להתעניינות הרבה

בצפונותיו. מאידך, קיים חשש שהממצאים בהר ובסביבתו יינזקו במזיד או באקראי. האתר הוסב כיום לפארק לאומי בפיקוח רשות העתיקות ורשות הגנים הלאומיים.

ולמרות הכל מה טוען פרופ' עמנואל ענתי?

בספרו של פרופ' עמנואל ענתי, "הר כרכום לאור התגליות החדשות" (הוצאת אריאל, 2001), שוטח בפנינו הכותב את טענותיו לגבי ההר כפי שמובא להלן.

אופיו של הפולחן בהר כרכום ומשמעותו של הר כרכום ברור לכל. לא עלה בדעתנו תחילה לקשרו להר סיני. עד אז לא עסקנו בבעיות הנוגעות לסיפור המובא בספר שמות, וקיבלנו כמובנת מאליה את הדעה הרווחת, שיציאת מצרים ארעה אמנם במאה ה-13 לפנה"ס, כפי שהיה מקובל על הכל. **אין כל סימן לנוכחות אדם על הר כרכום במאה ה-13 לפנה"ס.** תיאור חיי היומיום של המדיינים, העמלקים, האמורים, החורים ושבטים אחרים המופיעים במקרא, אם אינו מיתולוגיה גרידא, חייב להתייחס לתקופה שלפני או אחרי האלף השני לפנה"ס. על פי עדות ארכיאולוגית צרופה אי אפשר לשייך שבטים אלה לאלף השני לפנה"ס. קרבת הר כרכום ל"ארץ המובטחת" הקשתה אף היא על האפשרות לקשרו להר סיני (שכן הר סיני היה רחוק מאותה ארץ מובטחת), ההר מרוחק מכל תוואי שהוצע בעבר כמסלול נדודי בני ישראל במדבר.

לסיפור יציאת מצרים והר סיני יש, ללא ספק, קסם רב. חציית המדבר וההתגלות בהר האלוהים מופיעים כדגם של "טקס מעבר" שבאמצעותו הגיע העם לבגרות, עבר מעבדות לחרות וקיבל זהות חדשה. סיפור המסע לארץ המובטחת מנוסח במתכונת המתאימה לאבות-טיפוס של מיתוסים על מוצא עמים ושבטים מיבשות שונות. אם הסיפור של ספר שמות מבוסס על אירועים היסטוריים ואם לאו, לא ברור מדוע אבד בזיכרון הקולקטיבי המיקום המקורי של הר האלוהים, או מתי החל פער זה באזכור עברו של העם. הניסיונות לקבוע את מקום ההר באזור סנטה קתרינה החלו, למיטב ידיעתנו, רק בתקופה הביזאנטית. מאז העסיק חיפוש המקום חוקרים, ארכיאולוגים ותיאולוגים רבים. חוקרים אחדים ראו בנדודי ישראל במדבר תזוזות אקראיות מבאר מים אחת לשנייה. אחרים ראו בנדודים תוואי של דרך המוליכה ממצרים ל"הר האלוהים" מהתקופה הביזאנטית ליד מנזר סנטה קתרינה, הנמצא בחלק הדרומי של חצי האי סיני, ומשם לעין קודיראת, המזוהה עם קדש ברנע. הועלו השערות נוספות, אולם איש לא התייחס לאזור הר כרכום. כך או כך, אנו סבורים שתוואי המסע היה, ללא ספק, בעל משמעות טופוגרפית לאנשים שהכירו את האזור באלף הראשון לפנה"ס.

ב-1989, ושוב ב-1992, בחנו השערות שונות הנוגעות לתוואי הדרך של נדודי ישראל בחצי האי סיני המצרי ובנגב הישראלי. לאחר ארבעים שנה של "נדודי המדבר" שלנו, שבמהלכם ערכנו סקרים ארכיאולוגיים, הופתענו לראות כי משימות חדשות יכולות להביא להסתכלות חדשה על אותה מציאות. חזרנו לאזורים שבהם כבר עבדנו. שבילים עתיקים, הרים ועמקים, בארות, ושרידים של אתרי חניה של שבטים נודדים קיבלו פתאום משמעות חדשה בעינינו. נוכחנו לדעת כי אפשר לזהות מספר תחנות המתוארות בספר שמות. הרעיון שאפשר לזהות את הר כרכום עם הר סיני המקראי עלה לאחר ארבע שנים של חקר ההר ושלושים שנה לאחר הגילוי הראשון של ציורי סלע במקום.

מזבח 12 האבנים

הממצאים הרבים של מבני פולחן מעידים שההר שימש אתר פולחני חשוב בתקופות הכלכלית והברונזה הקדומה. בהתבסס על עדויות טופוגרפיות וארכיאולוגיות הצענו את הזיהוי של הר כרכום עם הר סיני המקראי. תחילה העלינו סברה זו בהסתייגות, כאחת מתוך מספר אפשרויות. מאז חלפו עוד עשר שנים של סקרים ומחקר והנתונים הנוספים חיזקו דעה זו. בחינת התיאורים המקראיים הביאה מספר חוקרים למסקנה שיש לחפש את הר סיני בחלקו הצפוני של חצי האי ולא בדרומו. בהר כרכום ובאזורים שונים בנגב ובסיני מצאנו סימנים לאתרי חניה של קבוצות נודדים למן התקופה הפליאוליתית ועד לתקופה המוסלמית, אולם לא נתגלו ממצאים כלשהם מתקופת הברונזה (התנ"ך).

היו כאלה שדחו את הכרונולוגיה שלנו וטענו שהואיל ויציאת מצרים התרחשה במאה ה-13 לפנה"ס, חייבים היו להימצא לרגלי הר סיני עקבות לאתרי חניה של נודדים השייכים לתקופה זו. אם התאריך אמנם נכון, כפי שמאמינים אחדים, יש להעלות כלל זה לגבי כל מקום שבו מבקשים לזהות את הר סיני המקראי ולא רק לגבי הר כרכום. במקרה כזה נראה שלא נמצא הר כלשהו בחצי האי סיני שיתאים להגדרה, כיוון שכאמור, במאה ה-13 לפנה"ס היה האזור כולו שומם. עובדה זו מצאה אישור נוסף בסקר ארכיאולוגי נרחב שנעשה בידי רודולף כהן מרשות העתיקות. **הוא הסיק ש"זמן יציאת מצרים" הוא סוף האלף השלישי לפנה"ס**, תאריך המתקרב לזה המוצע בהר כרכום.

הלבטים הטופוגרפיים העיקריים המתייחסים לאזור שבו אמור להימצא הר סיני הם רשימות התחנות של יציאת מצרים בספר שמות ובספר במדבר. לדעתנו ניתן לשחזר במידה רבה של סבירות את התוואי של יציאת מצרים מארץ גושן להר סיני, כפי שהוא מתואר במקרא. בספר "הר האלוהים" הוצע תוואי לפי העדויות שהיו בידינו אז, אך מאז הצטברו נתונים נוספים. הטופוגרפיה הכללית של הדרך המוצעת קיבלה חיזוק נוסף בנתונים גיאוגרפיים וארכיאולוגיים. הם מתייחסים במיוחד לשתי התחנות המקראיות של "מרה" ו"אילים", שאותן ניתן לזהות עם אל מורה ואבו עגילה. בנוסף, את אתר רפידים ניתן לזהות עם באר כרכום.

שאלה יסודית מתעוררת עתה, לאחר חציית המדבריות מארץ גושן להר סיני: האם הדרך המקראית עוברת באזורים נידחים או בשולי הארץ המובטחת? יש הגורסים שמדובר בחציית חצי האי סיני, מאזור מנזר סנטה קתרינה לעין קודיראת. אולם בדיקת השמות הנזכרים בספר במדבר (פרק י', י"ב) מצביעה, כנראה, על אזור גיאוגרפי אחר: "וַיֵּסְעוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְמִסְעֵיהֶם, מִמִּדְבַּר סִינִי; וַיֵּשְׁכּוּ הָעֵבֶר, בְּמִדְבַּר פְּאֶרְן". ניתן לעמוד על תיאורים מקראיים נוספים ולהשוות אותם למציאות בשטח. בפתח ספר

דברים נכתב: "אֶחָד עֶשֶׂר יוֹם מִחֶרֶב, דֶּרֶךְ הַר-שְׁעִיר, עַד, קָדַשׁ בְּרִנֵּעַ" (דברים, א', ב'). חוקרים רבים, גם אלה שאינם מסכימים עם הזיהוי של הר כרכום, מזהים את קדש ברנע עם עין קודיראת או עם עין קאדיס הסמוכה. הר שעיר הוא, כנראה, ג'בל עריף א נאקה. למעשה קיים שביל הליכה נוח בין הר כרכום לעין קודיראת, דרך ג'בל עריף א נאקה. לאורך נתיב זה נמצאות עשר קבוצות של בארות במרחק של 7-15 ק"מ זו מזו. לכן, אם הר כרכום הוא אמנם הר סיני, יהיה על אדם ההולך רגלי לצעוד 11 יום מחורב לקדש ברנע דרך הר שעיר.

המקרא מתאר מדבריות ואזורים סביב הר סיני. אחת הנקודות הבולטות היא שהר סיני נמצא, לפי הסיפור, בשטח מדיין או בשטח עמלק, או על הגבול ביניהם. המקרא גם מציין, שהעמלקים ישבו ברמות של מרכז הנגב ובאזור קדש ברנע, והמדיינים ישבו בקרבת הערבה. לפי התיאור המקראי חייב הר סיני להימצא בין שני אזורים אלה, כלומר, בסביבות הר כרכום. בחינה מדוקדקת של הפרטים הטופוגרפיים במקרא מאששת את האפשרות שהר סיני היה באזור הר כרכום, אף מבלי להסתייע בממצאים הארכיאולוגיים שנתגלו שם.

הסיפור המקראי של יציאת מצרים מבוסס, כנראה, על מסורות שנמסרו בעל פה, שעברו ודאי עיבוד לפני שהועלו על הכתב. לעומת זאת, התיאור המקראי של מונומנטים או של מאפיינים טופוגרפיים מבוסס כנראה על שרידים מוחשיים. עוברי אורח ומספרי סיפורים הנציחו כנראה מסורות מן העבר. הנתונים הארכיאולוגיים הראשונים שהצביעו על קשר בין הר כרכום להר סיני התבססו על הדמיון הרב בין הממצאים בשטח והתיאור המקראי. בשולי אחד האתרים לרגלי ההר מצאנו קבוצה של 12 מצבות מול במת אבן. הדבר מזכיר את הפסוק בספר שמות (כ"ד, ד'): "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה, אֶת כָּל-דִּבְרֵי יְהוָה, וַיִּשְׁכַּח בְּבִקְרָא, וַיִּבֶן מִזְבְּחַת תַּחַת הָהָר; וּשְׁתֵּים עָשָׂרָה מִצְבֵּה, לְשָׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל". מובן שאיננו יכולים להוכיח שהמונומנט נבנה בידי משה, אולם קבוצת המצבות הנמצאת במקום משכה כנראה את תשומת לב הנוסעים בימים עברו, שביקשו הסבר לתופעה.

הנזיק

הנזיק שנמצא בראש אחת משתי הפסגות של הר כרכום יוצר מחסה סלע קטן – תופעה שאינה נפוצה בחצי האי סיני. בספר שמות (ל"ג, כ"א-כ"ב) קיים תיאור של נקרת סלע על פסגת ההר: "וַיֹּאמֶר, לֹא תוּכַל לָרֹאֵת אֶת-פָּנַי: כִּי לֹא-יִרְאֵנִי הָאָדָם, וְחַי. וַיֹּאמֶר יְהוָה, הִנֵּה מְקוֹם אֲתִי; וְנִצַּבְתָּ, עַל-הַצּוּר. וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבִדִי, וְשָׁמַתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר; וְשָׁכַתִּי כְּפִי עֲלֶיךָ, עַד-עֶבְרִי. וְהִסְרֹתִי, אֶת-כְּפִי, וְרֹאִיתָ, אֶת-אַחֲרִי; וּפְנֵי, לֹא יֵרְאוּ". זהו שוב מאפיין טופוגרפי שהתנ"ך מייחס להר סיני. על במת הר כרכום נמצאו שרידי מקדש המתוארך למכלול תקופת הברונזה, עם במת אבן (מזבח?) הפונה לכיוון מזרח.

בספר שמות נמצאים אזכורים רבים למקדש או משכן שאותו ראה משה על ההר. שמות, כ"ו, ל':
"וְהִקְמַתְּ, אֶת-הַמִּשְׁכָּן: כְּמִשְׁפָּטוֹ--אֲשֶׁר הִרְאִיתָ, בְּהָרִי". נוסעים קדומים בתקופת המקרא יכלו לזהות
במקדש את המבנה עם במת האבן.

הקבלות אחרות מסוג זה בין התיאורים המקראיים לממצאים הארכיאולוגיים נראו בהתחלה במקורות
מסקרנת. ואולם, ככל שהתקדמו הסקרים התברר כי הנתונים הדומים בין הממצא הארכיאולוגי
לסיפור המקראי רבים מכדי להיות צירוף מקרים. מעבר לתיאורים הגיאוגרפיים של יציאת מצרים,
נמצאים בהר כרכום אתרי פולחן רבים ללא תקדים המהווים הוכחה חדשה ורחבת היקף על היחס
הדתי בין אדם לסביבתו. סלעים שנפלו אל שיפולי ההר מפסגתו זכו לתשומת לב מיוחדת בידי האדם,
וגלי אבנים ומעגלים הוצבו מסביב לסלעים אלה. התגליות הארכיאולוגיות בהר כרכום ובסביבתו
נותנות לנו תמונה ממשית על אורח החיים של שבטי המדבר, אמונותיהם ומנהגיהם, ארגונם החברתי
ומקורות המחיה שלהם. ניכר בהם דמיון רב לתיאורי המקרא. אפילו אם לא היה זה הר סיני,
הממצאים הארכיאולוגיים שבהר כרכום משקפים סיפור בעל דמיון רב למתואר במקרא. כאשר מחברי
ספר שמות תארו את הר האלוהים, הם הרבו בפרטים טופוגרפיים המתאימים לאלה של הר כרכום.

חוץ מהכנסייה היוונית האורתודוקסית, לא היתה אף עדה שנקטה בעמדה רשמית בעניין מיקומו של
הר סיני. הוויכוח עם התיאולוגים חוקרי המקרא והארכיאולוגים עדיין פתוח. בכל זאת, אתרי הפולחן
הרבים בהר כרכום מצביעים בעליל על קדושת ההר במהלך תקופת הברונזה. עדויות כאלה לא
נמצאו כלל באתרים האחרים המזוהים עם הר סיני. הטופוגרפיה של הר כרכום מתאימה לזו של הר
סיני המקראי, שלא כמו במקומות אחרים.

הר האש (הר פארן)

תגלית חדשה נוספת המעוררת תהיות לא מעטות היא קבוצה של ארבע במות על פסגה, כ-3 ק"מ
מדרום להר כרכום. הן בנויות במיומנות רבה מאבני גוויל (=אבנים במצבן הטבעי) גדולות למדי. אחד
מהמבנים המונומנטליים האלה בעל קוטר של כ-10 מטרים, בעוד שקוטרם של שני האחרים הוא 8 מ'
בקירוב. כל הבמות נשתמרו היטב ועדיין הן עומדות כמטר מעל לפני הקרקע. מסביב לכל אחת נמצא
מעגל רדוד של אבנים קטנות יותר.

כל ממצאי התרבות החומרית שנמצאו באתר זה שייכים למכלול תקופת הברונזה (תקופת התנ"ך).
הבמות שטוחות למדי ונראה שהאבנים נתהדקו זו לזו בחום להבות. במספר מקומות אף נוצרה
שכבה הדומה לבטון. המומחים גורסים שטמפרטורה כה עזה לא יכולה היתה להיווצר בשריפה

פתוחה של עצים או גללים של בעלי חיים. לא מן הנמנע שאנשי תקופת הברונזה השתמשו בדלק כלשהו להבערת מדורות אלה. תפקידן של במות בערה אלה עורר השערות רבות, ולא נראה שהיו אלה מדורות הקשורות למנהגי קבורה. הן נמצאות על ראש הפסגה וכדי להגיע אליהן נדרש טיפוס ממושך ומייגע.

קיימת הצעה להתייחס לתיאור המקראי: "וְהָרַסְנִי, עֵשֶׂן כָּלֹ, מִפְּנֵי אֲשֶׁר יֵרֵד עֲלָיו יְהוָה, בְּאֵשׁ; וַיַּעַל עֵשֶׂנוּ כְּעֵשֶׂן הַכֶּבֶשֶׂן, וַיִּחַרֵד כָּל-הָהָר מְאֹד" (שמות, י"ט, י"ח). אולם פסגה זו מרוחקת כ-3 ק"מ מהר כרכום. שטחים רבים בהם ניכרים סימנים של בערה נמצאו על הר כרכום עצמו, אולם שם לא קיימות במות כאלו. האש מילאה כנראה תפקיד חשוב בטקסים ובמיוחד ליד הריכוזים הגדולים של ציורי הסלע.

הפסגה שעליה נמצאו הבמות שייכת להר נישא שממנו נפרש מבט נרחב על מדבר פארן, יהיה השימוש במדורות אלה אשר יהיה, הן נראו בוודאי ממרחק רב בכל רחבי מדבר פארן, כנראה ברדיוס של 50-60 ק"מ. אם אמנם מדבר פארן של היום הוא אותו האזור שנקרא כך במקרא, זהו ההר שאותו אפשר לכנות **הר פארן**, שכן הוא ההר היחיד השולט על כל האזור. התנ"ך מציין שלושה הרים קדושים באותו אזור: "וַיֹּאמֶר, יְהוָה מִסִּינַי בָּא וַזָּרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ--הוֹפִיעַ מִהַר פְּאָרָן, וְאֵתָה מִרְכַּבֶּת קִדְשׁ; מִיְמִינוֹ, אֲשֶׁדֶת (אֵשׁ דָּת) לְמוֹ" (דברים, ל"ג, ב'). הכתוב מתייחס כנראה לשלושה הרים שנמצאים כללית באותו אזור שהיו ידועים היטב בזמן כתיבת פסוק זה.

תודות :

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)
קישור למסלול בעמוד ענן: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט gpx : [לחץ כאן](#)
למזג אויר במנחת המישר : [לחץ כאן](#)
למפת Googel Maps : [לחץ כאן](#)

לאורי הרטמן על העריכה.
ליאנה מרקשייד הטייסת .

עד הפעם הבאה- נתראה!!!

אבי הרטמן